

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Radovan Olejníček
(radovan.olejnicek01@upol.cz)

Válka v Bosně a Hercegovině ze společensko-bezpečnostního analytického rámce
Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Melichar

Olomouc

2016

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci

Dne 28. dubna 2016

Děkuji Mgr. Hynku Melicharovi za odborné vedení této práce a cenné připomínky při jejím psaní.

OBSAH

Úvod	5
1. Teorie bezpečnosti Kodaňské školy	7
1.1. Koncept bezpečnosti	7
1.2. Společenský sektor	9
1.3. Bezpečnostní dilema	13
1.4. Strategie obrany společenské identity	14
1.5. Kritika bezpečnostního konceptu Kodaňské školy	15
2. Historický kontext soužití národů Bosny a Hercegoviny	15
3. Bezprostřední příčiny konfliktu	17
4. Válka	22
4.1. Ohrožení a obrana identity	23
5. Etnické čistky	27
5.1. Teoretické vymezení pojmu etnická čistka	27
5.2. Formy a rozsah etnických čistek	28
5.3. Strategické zájmy a formy etnického čištění	29
6. Systematické ničení kulturního dědictví	31
Závěr	33

Úvod

V roce 1995 skončila podepsáním mírové dohody v americkém Daytonu tři roky trvající občanská válka v Bosně a Hercegovině (dále jen BaH), nejkrvavější válečný konflikt v Evropě od konce druhé světové války. Tento konflikt si vyžádal přes 100 000 obětí na lidských životech, více než dva miliony lidí muselo opustit své domovy, jejich movitý majetek byl mnohdy z velké části zničen, aby se jim zabránilo v návratu. Občanská válka v BaH je charakteristická tím, že znepráteleným stranám nešlo jen o dobytí co největšího území, ale též o jeho etnické vyčištění. Doprovodným efektem bylo i ničení kulturního dědictví nepřátelského národa s cílem zničit všechny veškeré připomínky toho, že zde obyvatelé jiné národnosti kdy žili. Toto ničení kulturních památek se týkalo především sakrálních staveb, ovšem cíleně byly ničeny například i písemné památky. V této válce proti sobě bojovali Srbové, Muslimové a Chorvati. Výrazný vliv na dění v BaH měli sousední Srbsko a Chorvatsko, jejichž prezidenti měli v plánu si BaH mezi sebou rozdělit a vytvořit tak Velké Srbsko, resp. Velké Chorvatsko.

Cílem této práce je analyzovat válečný konflikt v BaH v letech 1992–1995 a zjistit, který ze tří konstitutivních národů BaH byl nejohroženějším společenstvím. Pomocí kvantitativních a kvalitativních dat se pokusím zjistit, která z etnických skupin byla nejohroženější, ale také, která strana konfliktu páchala největší násilí na civilním obyvatelstvu. Kvalitativní data jsou představována analýzou obranných reakcí jednotlivých národů na válečné události. Kvantitativní data jsou představovány počtem civilních obětí, ale také počtem poškozených či zcela zničených památek. Analytickým rámcem této práce je bezpečnostní teorie Kodaňské školy. Ve své práci stanovuji jednu výzkumnou otázku: *Jaký význam měl fakt, že Bosňáci na rozdíl od Srbů a Chorvatů neměli národní stát?* Na základě popisu teorie bezpečnosti Kodaňské školy později stanovím i hypotézu.

Stěžejní část mé práce je časově omezena roky 1990–1995. Časové období let 1990–1992 se týká etablování se nacionalistických stran a období 1992–1995 se již věnuje samotné válce v BaH. Jedna kapitola se stručně zabývá historickým vývojem země od 7. století do konce 80. let. Geograficky je práce omezena na BaH, ale v menší míře se bude dotýkat i Srbska a Chorvatska, které měly na dění v BaH nemalý vliv. Téma této práce jsem si vybral pro svůj dlouhodobý zájem o oblast Západního Balkánu. Historie Balkánu je plná nacionalistických střetů a jedná se v rámci Evropy o jednu z nejnestabilnějších oblastí.

Práce je členěna do pěti kapitol. První kapitola se skládá z pěti podkapitol. V první podkapitole bude popsán koncept bezpečnostní teorie Kodaňské školy. Tato teorie tvoří analytický rámec této práce. Ve druhé podkapitole bude popsán společenský sektor teorie bezpečnosti, ve třetí podkapitole bezpečnostní dilema, ve čtvrté možnosti obrany ohrožené identity a poslední podkapitola se věnuje kritice teorie bezpečnosti Kodaňské školy. Ve druhé kapitole bude velmi stručně nastíněn historický vývoj BaH s důrazem na konfliktní vývoj vztahů mezi Muslimy, Srby a Chorvaty.

Ve třetí kapitole se zabývám politickým vývojem v BaH v letech 1990–1992, kdy je toto období charakteristické růstem politické moci nacionalistických stran. Ve čtvrté kapitole bude analyzováno období let 1992–1995, kdy v zemi probíhala občanská válka. V této kapitole budou analyzovány postupy politického a kulturního obranného nacionalismu, které měly vliv na identitu jednotlivých národů, dále zde budu pomocí kvalitativní metody zkoumat, která strana konfliktu byla nejohroženější. V páté kapitole se budu věnovat fenoménu etnických čistek v zemi. V první podkapitole definuji pojem etnická čistka, ve druhé podkapitole se budu zabývat formami etnických čistek a ve třetí podkapitole rozsahem a cíli etnického čištění jednotlivých stran války. V šesté kapitole se zaměřím na systematické ničení kulturního dědictví za války v BaH. V první podkapitole bude představen pojem kulturní čistka, a ve druhé podkapitole budu analyzovat metody a rozsah ničení kulturních památek v BaH.

Ve své práci vycházím z několika zdrojů. V první kapitole této práce byla stěžejním zdrojem monografie *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu* od členů Kodaňské školy Barryho Buzana, Oleho Waevera a Jaapa de Wildeho. Tato kniha obsáhle popisuje bezpečnostní koncept Kodaňské školy. Ve druhé kapitole zabývající se historií byly stěžejními zdroji monografie českých balkanologů, především Ladislava Hladkého či Miroslava Tejchmana. Ve třetí a čtvrté kapitole týkající se předválečných a válečných let jsem čerpal především z monografie *Bosenská otázka v 19. a 20. století* od Ladislava Hladkého. V kapitole páté týkající se etnických čistek čerpal od autorů Bell-Fialkoffa či Ondřeje Žíly. V šesté poslední kapitole zabývající se systematickým ničením kulturních památek bylo čerpáno především ze studie Andráse Riedlmayera, či diplomové práce Andreje Raduloviče.

1. Teorie bezpečnosti Kodaňské školy

V první kapitole bude popsána bezpečnostní teorie Kodaňské školy, která je analytickým rámcem této práce. Cílem této kapitoly tedy bude popis bezpečnostního konceptu Kodaňské školy, se zaměřením na společenský sektor. Dále zde představím bezpečnostní dilema, strategie obrany a jako poslední kritiku bezpečnostního konceptu Kodaňské školy.

V devadesátých letech na základě svého pozorování mezinárodního systému dochází Kodaňská skupina k závěru, že je žádoucí rozšířit realistický koncept bezpečnosti omezující se pouze na vojenskou bezpečnost také o nevojenská témata. Kodaňská skupina tak přišla s novým rozšířeným a prohloubeným konceptem bezpečnosti. Kodaňská škola se ve svém konceptu pohybuje po dvou osách, ose vertikální a horizontální. Na ose vertikální neboli ose referenčních objektů se pohybujeme v pěti úrovních: 1) mezinárodní systém, 2) mezinárodní subsystémy, 3) jednotky, 4) subjednotky, 5) jedinci

Na ose vertikální rozlišujeme pět typů hrozeb: 1) vojenský sektor, 2) politický sektor, 3) společenský sektor, 4) ekonomický sektor, 5) environmentální sektor. (Waisová 2004: 72)

1.1. Koncept bezpečnosti

Co vlastně znamená pojem „bezpečnost“, který je podstatou bezpečnostních studií? Bezpečnost lze definovat jako přežití tedy zachování existence. Specifická povaha bezpečnostních hrozeb ospravedlňuje užití mimořádných opatření k jejich zvládnutí. Odvolávání se na bezpečnost bylo v historii vždy zásadní k legitimizaci užití ozbrojené síly či zavedení takových opatření, jejichž cílem bylo eliminovat existenční hrozby. Dle Kodaňské školy by bezpečnost měla být vnímána negativně, jako neschopnost zvládnout aktuální problémy za pomoci standardních politických opatření. Povaha existenčních hrozeb se napříč jednotlivými sektory i analytickými rovinami zásadně liší. (Buzan, Waever, de Wilde, 2005: 31–32)

„Krokem, jímž se politika dostává mimo zavedená pravidla hry a který rámuje určité téma buď jako zvláštní druh politiky, nebo jako záležitost stojící „nad“ standardním politickým jednáním, je právě pojem „bezpečnost“ (Buzan, Waever, de Wilde 2005:34). Sekuritizaci lze tak označit za radikálnější verzi politizace. Kterékoli veřejné téma lze zařadit do jedné ze tří kategorií: 1) depolitizované téma, 2) politizované téma, 3) sekuritizované téma. Platí ovšem, že zařazení konkrétního tématu do určité kategorie není definitivní a může se vzhledem k okolnostem měnit. Depolitizované téma není předmětem zájmu státu ani veřejné

debaty a rozhodování. Z depolitizovaného tématu se může stát téma politizované, kdy se dané téma stane součástí veřejné politiky, což vyžaduje oficiální vládní rozhodnutí a alokaci veřejných prostředků. Je-li téma chápáno a prezentováno jako existenční hrozba, jejíž zvládnutí vyžaduje použití mimořádných opatření a ospravedlňuje nestandardní vládní zásahy, jedná se o proces sekuritizace. Toto téma více rozvedu. To, že je určité téma úspěšně sekuritizováno ještě neznamená, že se jedná o skutečnou hrozbu, může se jednat o hrozbu domnělou. Prezentace tématu jako existenční hrozby pro daný referenční objekt, ještě automaticky neznamená úspěšnou sekuritizaci tématu, jedná se pouze o určitý sekuritizační pohyb. Aby byla sekuritizace tématu úspěšná, musí společnost tento sekuritizační pohyb přijmout, teprve pak můžeme označit sekuritizaci za zdařilou a z tématu se stává bezpečnostní problém. Sekuritizační aktér tedy musí své tvrzení podložit tak silnými argumenty, aby přesvědčil většinu veřejnosti o svém tvrzení a ta ho přijala za své, což umožňuje legitimizovat mimořádná opatření, které by jinak nemohly být legitimizovány, když by nebylo možné argumentovat nebezpečím existenční hrozby (to ovšem neznamená, že mimořádná opatření musejí být použita). Jestliže takový souhlas veřejnosti chybí, nemůže vzniknout bezpečnostní problém a jde jen o sekuritizační pohyb. Podle teorie jazyka lze sekuritizaci zařadit do kategorie řečových aktů. Řečový akt nemusí reflektovat skutečnou událost, aby započal proces sekuritizace. (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 34–37)

Sektory vnímá Kodaňská skupina jako „*náhledy na mezinárodní systém, které staví do popředí jeden konkrétní aspekt vztahů a interakcí mezi veškerými jeho jednotkami*“ (Buzan, Waever, de Wilde, 2005: 38). Bezpečnost lze vnímat objektivně (hrozba je skutečná) i subjektivně (hrozba je tak vnímána) zároveň se oba pohledy mohou překrývat. Dle Kodaňské skupiny nelze určit, do jaké míry se jedná o hrozbu skutečnou či domnělou, poněvadž různé státy a národy mají odlišný práh vnímání bezpečnostních hrozeb. Kodaňská skupina je názoru, že vnímání hrozeb je intersubjektivní proces. Úspěšnost sekuritizačního aktéra do určité míry záleží i na jeho společenském postavení. Jestli se z určitého tématu stane bezpečnostní hrozba, určuje aktér, nikoli výzkumník. Bezpečnostní hrozba vzniká sekuritizací daného tématu politickým aktérem, analytik má za úkol analyzovat aktérovo jednání, jestli nepřekračuje určená bezpečnostní kritéria. (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 39–48)

Výzkumníci Kodaňské školy rozlišují tři typy jednotek v bezpečnostní analýze: referenční objekty, aktéry sekuritizace a funkcionální aktéry. Referenční objekty představují entity, které jsou existenčně ohroženy a které mají legitimní právo na přežití. Tradiční referenční objekt představoval vždy stát a národ. Pro přežití státu je klíčové zachování jeho

suverenity a pro národ zachování jeho identity. Ovšem možných referenčních objektů je mnohem více, referenčním objektem se může stát cokoli, co aktér sekuritizace prohlásí za ohrožené na své existenci. Kodaňská škola dochází k závěru, že stát je stále nejvýznamnějším referenčním objektem. Aktér sekuritizace představuje entitu, která se snaží o sekuritizaci určitého problému jako bezpečnostní hrozby. Nejčastěji jsou sekuritizačními aktéry političtí lídři, vlády, různé lobby a nátlakové skupiny. Sekuritizační aktér nemůže být zároveň referenčním objektem, protože by velmi těžce obhajoval určité téma jako hrozbu pro svou vlastní existenci. Většinou budou argumentovat bezpečností státu, národa, civilizace, společnosti, principu nebo systému a budou jednat jako mluvčí referenčního objektu. (Buzan, Waever, de Wilde, 2005: 48–56) *„Funkcionální aktéři: tito aktéři působí na dynamiku bezpečnostních vztahů v sektoru. Významně ovlivňují politická rozhodnutí na poli bezpečnosti, aniž by se přímo jednalo o referenční objekty nebo o aktéry poukazující na nutnost bezpečnostních kroků ve vztahu k referenčnímu objektu“* (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 48-49).

1.2. Společenský sektor

Společenská bezpečnost úzce souvisí s bezpečností politickou, jde ovšem o dvě samostatné oblasti bezpečnostních studií. Politická bezpečnost zahrnuje organizaci států, systémy vlád a politické ideologie, ze kterých státy a vlády čerpají svoji legitimitu. Základními atributy státu jsou pevně vymezené území a formální členství, s definicí společnosti je to složitější. Je velmi málo případů, kdy se hranice státu a společnosti překrývají. K pochopení určité společnosti jsou důležité takové zvyky a ideje, na základě kterých se jednotlivci identifikují jako součást určité sociální skupiny. (Buzan, Waever, de Wilde, 2005: 139) *„Podstatou společnosti je identita neboli sebepojetí komunit a jedinců, kteří se chápou jako členové daných společenství. Tyto identity zdaleka nejsou totožné s explicitně politickými organizacemi způsobilými vládnout, přestože jsou s nimi často velmi úzce provázány.“* (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 139).

Společenství nabývá pocitu společenského nebezpečí (nejistoty) tehdy, když označí určitý či možný vývoj jako hrozbu pro svou další existenci. Do oblasti společenské bezpečnosti spadají velké, soběstačné skupiny se společnou identitou. V současnosti jsou v Evropě takovými skupinami především národy, v jiných oblastech světa mohou hrát důležitější úlohu skupiny vymezující se nábožensky či rasově a etnicky. Společenskou bezpečnost lze tedy chápat i jako bezpečnost identity. Národy lze rozdělit na dvě základní skupiny: národy, které se definují jako soubor osob žijících v jednom státě, projevující tomuto

státu loajalitu; jiné národy jsou naopak založeny na etnicitě, sdílející společný jazyk, původ a kulturu. (Buzan, Waeuver, de Wilde, 2005: 140) „*Ohrožení identity je tudíž vždy a bez výjimky otázkou konstrukce něčeho, co ohrožuje „nás“ - a často tímto způsobem přispívá i ke konstrukci nebo reprodukci tohoto „my“.* Společnou identitu lze utvářet mnoha různými způsoby; vznik bezpečnostních konfliktů často závisí právě na tom, která ze soupeřících sebedefinic tohoto my“ získá ve společnosti navrch“ (Buzan, Waeuver, de Wilde 2005: 141).

V průběhu historie a napříč regiony určovali agendu společenské bezpečnosti různí aktéři. Nejčastějšími hrozbami jsou dle bezpečnostní teorie Kodaňské školy: migrace, horizontální soupeření a vertikální soupeření.

1. Migrace – původní obyvatelstvo čelí přílivu migrantů; identita původního obyvatelstva se změní v důsledku dominance nově příchozího obyvatelstva (např. hanizace Tibetu).

2. Horizontální soupeření – původní společnost je nucena změnit svůj způsob života, kvůli převažujícím kulturním a jazykovým vlivům sousední společnosti (např. Obavy frankofonních obyvatel Quebecu z anglofonní Kanady).

3. Vertikální soupeření – v důsledku politicko-integračního (EU) nebo separatisticko-regionalistického projektu (Katalánsko) se lidé přestanou vnímat jako jedna komunita, což je nutí k exkluzivnějšímu či inkluzivnějšímu pojetí své identity.

Dalším tématem by mohl být úbytek obyvatelstva, například v důsledku války, přírodní katastrofy, či řízené genocidy. Úbytek obyvatelstva je chápán jako hrozba pro společnou identitu v tom smyslu, že jsou existenčně ohroženi nositelé této identity. I když se z analytického hlediska jedná o rozdílné typy hrozeb, mohou se v praxi doplňovat či kombinovat, může se jednat o hrozby záměrné, programové a politické či naopak o hrozby nezamýšlené a strukturální. (Buzan, Waeuver, de Wilde 2005: 141–142)

Demokratické a imperiální integrační projekty, jejichž cílem je vytvoření společné kultury ve shodě se zájmy státu, se mohou pokusit získat kontrolu nad některou ze součástí aparátu kulturní reprodukce (systém vzdělávání, církve, jazyková práva apod.) nebo dokonce nad celým systémem kulturní reprodukce. Represivnější projekty mohou mít za cíl připravit menšiny o schopnost vlastní kulturní reprodukce, toho dosáhnou tím způsobem, že společenská většina utváří prostřednictvím státního aparátu systém vzdělávání a mediální prostor ve prospěch kultury společenské většiny. Identitární soupeření se pak může odehrávat

jednak v myslích a srdcích jedinců – v tomto případě představuje hrozbu konverze. Druhá možnost je hmatatelnějšího rázu – identita je závislá na politických rozhodnutích např. zneužívání imigrační politiky nebo se politický mocenský aparát snaží znemožnit kulturní reprodukci dané menšiny. Společensko-bezpečnostní témata se nakonec vždy týkají identity. Společnost cítící se ohrožena takovými hrozbami má na výběr ze dvou možností obrany. První je obrana prostřednictvím kroků a aktivit podniknutá samotným ohroženým společenstvím. Tuto strategii si můžeme představit například u menšin neusilujících o odtržení svého území od státu, ale jejichž cílem je zachování své kulturní identity. Dalo by se říci, že menšiny usilují o jednu ze tří alternativ: snaží se ovládnout stávající vládní systém (Tutsiové), vytvořit svou vlastní vládu (Slovinci) nebo zamezit tomu, aby stát zasahoval do vnitřních záležitostí menšiny (Židé v Evropě). Druhou možností je prosadit problematické téma do agendy státu a tím jej přesunout do politického (potencionálně i vojenského) sektoru. (Buzan, Waever, de Wilde 2005 142–143)

„Referenčními objekty ve společenském sektoru jsou jakékoliv větší skupiny, jimž jejich podřízené subjekty prokazují loajalitu a oddanost v takové podobě a v takové míře, která zakládá společensky přesvědčivý argument, že toto „my“ (společná identita) je ohroženo. Jelikož se pohybujeme ve společenském sektoru, toto „my“ musí být ohroženo právě na své identitě.“ (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 143–144). V sektoru společenské bezpečnosti patří v současnosti mezi nejvýznamnější referenční objekty především národy a etnické skupiny. V případech, kdy se území národa shoduje se státem, argumentují ohrožením národa a jeho identity většinou politické elity daného státu. Zatímco političtí představitelé držící aktuálně politickou moc se spíše odvolávají na obranu státu, tak opoziční politické subjekty usilující o moc argumentují častěji ohrožením národa, tato strategie je nejvíce patrná u nacionalistických stran. Ovšem v případech, kdy se území národa a státu nepřekrývá, stává se menšinový národ referenčním objektem pro vícero aktérů, od politických elit národnostních menšin usilujících o odtržení či nabytí plné nezávislosti (tím by se z této politické skupiny stala vládnoucí elita nově vzniklého státu) po různé skupiny, jejichž cílem je zachování kulturní identity menšiny. Ve všech konfliktech hrají zásadní roli média. Jsou to média, která pojmenovávají a charakterizují strany konfliktu a jejich cíle. Problémem médií ovšem je, že mají určitou tendenci zjednodušovat, mnohdy se tak stává, že média zjednodušují složité konfliktní situace na základě etnické či náboženské kategorie. (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 144–145)

Existenční zranitelnost se napříč různými společnostmi liší v závislosti na tom, jak je daná identita zkonstruována. Zaměříme-li se na bývalou Jugoslávii, tak například Srbové ovládající státní správu v Kosovu pomocí represivních opatření vůči většině, se cítili ohroženi především vysokou natalitou většinových Albánců. Nebo pokud je národ tvořen více etnickými skupinami s vlastní historií, o kterou lze opřít mobilizační apely, může existenci tohoto národa ohrozit vzestup nacionalismu a požadavek národního sebeurčení. Nyní si blíže představme výše popsané tři nejčastější druhy společenských hrozeb, tedy migraci, horizontální a vertikální soupeření. Největší intenzity dosahuje migrace ve formě intraregionální dynamiky a vztahu sousedních regionů (např. imigrace do zemí západní Evropy ze severní Afriky). K migraci na větší vzdálenosti jsou lidé většinou motivováni ekonomickými stimuly (migrace z Latinské Ameriky do USA). Vertikální soupeření nabírá nejvyšší intenzity u projektů politické integrace (EU), či naopak u separatistických snah (Bývalá Jugoslávie). Fragmentace a integrace se nevyklučují a mohou probíhat současně, příkladem může být podpora substátní identity v zemích západní Evropy a zároveň pokračující proces integrace EU (Skotsko, Katalánsko). Horizontální soupeření je přítomno na všech úrovních. Menšiny v národních státech (Quebečané) se cítí ohroženy vlivem dominantní kultury (kanadské). Menší nebo kulturně slabší země (Malajsie) jsou znepokojeny vlivem silnějších sousedů (Číny). Na globální úrovni sílí „střet civilizací“. (obavy islámských zemí z pronikání západních hodnot) (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 145–147). *„Úvahy o záměrně podněcovaných – zejména násilných – hrozbách se obvykle stáčí k napětí mezi projekty integrace státu a zájmy minorit“* (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 147).

Dle bezpečnostního konceptu Kodaňské školy působí bezpečnostní hrozby společenského sektoru mnohem snáz na kratší vzdálenosti, stejně jako například vojenské hrozby. V případě Evropy společenská bezpečnost souvisí především s národy a podobnými etnickými skupinami. Z pohledu společenského sektoru funguje v Evropě poměrně silná regionalizační dynamika. Problémy s národnostními menšinami, národy a projektem evropské integrace se vytvořila komplexní konstelace vícevrstvých identit. V současnosti souvisí řada lokálních sporů v Evropě s vertikálním soupeřením mezi národy, které ve státech převažují a menšinami, které usilují o získání státní nezávislosti. (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 144–154)

Na základě představení bezpečnostní teorie Kodaňské školy stanovují hypotézu: *Nejohroženější strana konfliktu se uchyluje k největší míře násilí.*

1.3. Bezpečnostní dilema

Termín bezpečnostní dilema lze považovat relativně za nový pojem v mezinárodních vztazích. V roce 1951 ho poprvé použil ve své knize John Herz. Nezávisle na sobě se stejnému tématu věnoval i britský historik Herbert Butterfield. Podstatou bezpečnostního dilematu je pocit nejistoty. Právě nejistota vytváří strach u obou stran. Obdobně můžeme nalézt pocit nejistoty na mezistátní úrovni. Ačkoli státy vidí, že je nezbytné vzájemně spolupracovat, pocit nejistoty je nutí k obezřetnému přístupu vůči jiným státům. Státy si zajistí bezpečnost tím způsobem, že budují své ozbrojené složky. To budí pocit nejistoty u okolních států, jestli tyto ozbrojené síly nejsou namířeny proti nim. Dle neorealistů jsou státy nuceny přemýšlet v anarchickém mezinárodním systému o nejhorším možném scénáři. Státy vždy musí počítat s tím, že druhý stát je hrozbou. A právě tato hrozba vede k tomu, že státy se v oblasti bezpečnosti spoléhají raději samy na sebe na úkor vzájemné spolupráce. (Roe 1999: 183–185)

Odlišně na mezinárodní systém pohlíží Alexandr Wendt, podle kterého je mezinárodní systém spíše společensky vytvořen. Zásadní roli v jeho konceptu hrají identity, které jsou vytvářeny ve vztahu k jiným. Na předchozí koncepty navázal Robert Jervis, který je propojil. Dle jeho názoru mohou nejhorší scénáře vést k akci a reakci či spirále. (Roe 1999: 185)

S bezpečnostním dilematem se můžeme setkat i na vnitrostátní úrovni. Vnitrostátní bezpečnostní dilema nabírá na významu s koncem studené války. Barry Posen využil bezpečnostní dilema jako nástroj k vysvětlení etnických konfliktů. Stuart Kaufman přišel se širším přístupem a rozdělil etnické konflikty na dva typy. 1) Etnický konflikt způsobený lidskými masami; 2) etnický konflikt způsobený politickými elitami. (Roe 1999: 188–190)

Vnitrosociální bezpečnostní dilema je kombinací konceptů bezpečnostního dilematu a společenské bezpečnosti. Základem tohoto dilematu je, že akce jednoho společenství ve snaze zvýšit svoji bezpečnost způsobí u druhého společenství reakci k posílení své vlastní bezpečnosti, čímž oslabí bezpečnost prvního společenství. K obraně společenské bezpečnosti jsou využívány nevojenské prostředky jako je jazyk, náboženství či kultura. Na vnitrostátní úrovni může probíhat soutěž identit, kde jedno společenství dominuje, zatímco jiné společenství musí bojovat o udržení svého postavení. Základem tohoto vztahu je většina, která má vztah mezi menšinami. Také záleží na síle vlády, neboť slabá vláda ztrácí legitimitu a prostředky k zajištění bezpečnosti, kterou si posléze musí zajistit skupiny samy. Na vnitrostátní úrovni se může vyskytnout situace, kdy menšina žádá po většině autonomii.

To ovšem ohrožuje většinu, která má obavy z možné secese. Ovšem odmítnutí návrhu menšiny vede k posílení jejích požadavků. (Roe 1999: 194–200)

1.4. Strategie obrany společenské identity

Vyhodnotí-li daná společnost, že je ohrožena na své identitě, má možnost se bránit pomocí vojenských či nevojenských prostředků. Obrana pomocí vojenských prostředků nastává nejčastěji v případech, kdy je identita úzce vázána na území. Ohrozí-li jedna skupina skupinu druhou vojenskými prostředky, pak je nutné, aby se ohrožená skupina vojensky bránila. V těchto případech se rovná obrana společnosti obraně státu. Složitější je situace ve vnitrostátních konfliktech, především s heterogenně strukturovanou společností. Ve většině případů nedisponují menšiny ve státech vlastními ozbrojenými silami pro případ obrany své komunity. Buď tvoří členové dané komunity část státních ozbrojených sil, nebo příslušníci této komunity tvoří armádu v sousedním státě. Nastane-li situace, kdy se dané společenství cítí ohroženo na své identitě, má dvě možnosti obrany. Buď se pokusí vytvořit vlastní ozbrojené síly, což je poměrně obtížné nebo se rozhodne bránit svou identitu pomocí nevojenských prostředků. (Roe 2005: 58)

Ohrožená společnost má možnost bránit se pomocí posilování své společenské identity. Dochází tak k obraně kultury kulturou. Což znamená, že z kultury se stává nástroj bezpečnostní politiky. Nastane-li situace, kdy společenství nabude dojmu, že je společná identita vážně ohrožena na své existenci, mohou nacionalisté usilovat o získání úplné nezávislosti na státu, kterého byli dosud součástí. Obranu kultury kulturou označuje John Hutchinson jako kulturní nacionalismus. Kulturní nacionalismus funguje tak, že posiluje silný pocit sebeidentifikace. Důležité prvky kulturního nacionalismu jsou jazyk, historie a náboženství. Sebeidentifikaci lze chápat i jako re(konstrukci) společenské identity. Cílem kulturního nacionalismu je získání kulturní autonomie, což znamená kontrolu nad reprodukčními nástroji identity, tedy vzdělávací systém, vydávání novin apod. (Roe 2005: 59–60; 64–65)

Další možností obrany společenské identity je politický nacionalismus. Oproti kulturnímu nacionalismu, obsahuje politický nacionalismus územní prvek. Cílem politického nacionalismu je nabytí politické autonomie tzn. získání určité míry samosprávy, umožňující autonomní oblasti kontrolovat vybrané právní a ekonomické záležitosti. Politická autonomie je většinou udělena určitému území v rámci státu. Nastane-li situace, kdy společenství nabude dojmu, že je společná identita vážně ohrožena na své existenci, mohou nacionalisté usilovat o

získání úplné nezávislosti na státu, kterého byli dosud součástí. Obranu kultury kulturou označuje John Hutchinson jako kulturní nacionalismus. (Roe 2005: 65)

1.5. Kritika bezpečnostního konceptu Kodaňské školy

V této podkapitole se budu věnovat kritické analýze bezpečnostního konceptu Kodaňské školy od Billa McSweeneyho, který reaguje na tezi Buzana v *People, States and Fear*. Pokládá jim tři otázky, které se věnují identitě. Za prvé se věnuje samotnému konceptu identity, za druhé řeší jejich analýzu a jako poslední Buzanovu tezi mezi silnými a slabými státy a vyspělými a nevyspělými anarchiemi. Hlavní problém je dle McSweeneyho to, že jejich koncept identity je neměnný a nepřipouští, že by jedinec mohl mít více identit, které spolu nesoupeří. (McSweeney 1998: 137–140)

2. Historický kontext soužití národů Bosny a Hercegoviny

Autor této práce je názoru, že není možné správně pochopit válečné události a politické cíle jednotlivých stran v občanské válce v BaH bez znalosti historie BaH, která je plná střetů mezi těmito národy. Cílem této kapitoly je tedy stručně nastínit historický kontext problematiky vztahů mezi Muslimy, Srby a Chorvaty v BaH.

Oblast dnešní BaH byla osídlena slovanskými kmeny Srbů a Chorvatů v průběhu 8.–9. století. Původně se teritorium Bosny omezovalo na nevelké území podél horního toku stejnojmenné řeky, až v průběhu 11.–13. se teritorium Bosny rozšířilo o další oblasti (Hladký, 1997: 112). Ve druhé polovině 14. století vznikl nezávislý bosenský stát. Ve středověkých bosenských dějinách hrála důležitou roli tzv. bosenská církev (bogomilské hnutí). Bosna byla pod silným tlakem svých sousedů. Krizí procházející země nebyla schopna odolávat útokům Turků, ti v roce 1463 ovládli Bosnu a v roce 1482 Hercegovinu (Hladký 1996: 18–22). „*V době existence středověkého bosenského státu se mezi místním obyvatelstvem, přestože patřilo k různým náboženským skupinám, mohlo přechodně rozvinout vědomí společné zemské příslušnosti – bosanstva (bosenství). V dobových pramenech byli obyvatelé Bosny nazýváni Bošnjani (Bosňané) a takto je také vnímali lidé z okolních zemí.*“ (Hladký 1996: 19)

Více jak 400 let osmanské nadvlády nad BaH výrazně ovlivnilo politický, náboženský a národnostní vývoj v této zemi. Převážná část populace BaH přijala v 15. a 16. století islám. K islamizaci obyvatelstva docházelo spíše dobrovolně, hlavní roli hráli ekonomické stimuly. (Hladký 1997: 113) Obyvatelstvo se tak rozlišovalo na privilegované muslimy a neplnoprávné křesťany. Polarizace společnosti má tak v případě BaH dlouhou tradici. Národnost v osmanské říši splývala s náboženskou příslušností (Šesták a kol. 1998: 122).

Osmanská říše byla tolerantní vůči jiným náboženstvím, pravoslavná i katolická církev mohli v BaH dál působit, což důležité pro budoucí národní hnutí. Během osmanské nadvlády došlo k výraznému promísení místních konfesních skupin (Hladký 1997: 114).

Neustálé nebezpečí vojenského vpádu do BaH posílilo určité zemské povědomí místních muslimů, kteří spojili svůj osud s Osmanskou říší, naopak bosenští křesťané doufali v osvobození od osmanské nadvlády. V průběhu 19. století začíná v BaH proces národního obrození především pravoslavného a katolického obyvatelstva. V srbských i chorvatských národněosvobozeneckých koncepcích figuruje BaH jako součást jejich budoucích států, čímž se toto území stává svárem mezi oběma koncepcemi a začíná boj o to, získat muslimy na svou stranu. Naopak Muslimové se plně ztotožnili s osmanskou říší. Každý ze tří národů tak měl zcela jinou představu o budoucnosti své BaH. Od druhé poloviny 19. století je již pravoslavné a katolické obyvatelstvo národně uvědomělé a označuje se za součást srbského (pravoslavné) či chorvatského (katolické) národa. U muslimského obyvatelstva k tomuto nedochází a dále se spíše vnímá jako konfesijní skupina (Hladký 1997: 114).

V roce 1875 vypuklo v Hercegovině lidové povstání, které nakonec vyústilo v tzv. Velkou východní krizi, na jejímž konci Rakousko-Uhersko dostalo na berlínském kongresu mandát k dočasné okupaci BaH, okupaci a její pozdější anexi uvítali jen Chorvati, Muslimové a Srbové byli zásadně proti. (Hladký 2001: 274–276) Správce BaH rakousko-uherský ministr financí Kállay si byl vědom nebezpečí národnostní problematiky v BaH, přišel proto s konceptem upevnění zemského povědomí tzv. „bosenství“. To se ovšem ujalo jen v menší míře u Muslimů, národní emancipace pravoslavného (srbského) a katolického (chorvatského) byla již na vysoké úrovni a u těchto dvou národů projekt jednotného národa BaH bez rozdílu vyznání neměl úspěch (Rychlík a kol. 2009: 295–296). Roku 1908 Rakousko-Uhersko anektuje BaH. V roce 1914 byl v Sarajevu spáchán atentát na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este, o měsíc později vyhlásilo Rakousko-Uhersko Srbsku válku. (Šesták 1994: 26–28)

V roce 1918 se stala BaH součástí Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Hlavní ideologie nového státu byla stavěna na myšlence jednoho národa o třech větvích (srbské, chorvatské a slovinské). Bosenští muslimové byli chápáni jen jako konfesijní společenství a byl na ně činěn nátlak, aby se přihlásili buď k srbské či chorvatské národnosti. Ke konci 30. let se objevují mezi muslimskou inteligencí první úvahy o tom, že by muslimové mohli být nejen konfesijní společností, ale též suverénní etnickou skupinou. Krátce po převratu krále Alexandra byla provedena územně-správní reforma nerespektující historické země, území BaH bylo rozděleno mezi čtyři nové územně-samosprávné jednotky – bánoviny, tím byla po

několika staletích popřena práva BaH, jakožto historické země. Jugoslávie prochází ve druhé polovině 30. let těžkou krizí, pokusem o uklidnění vnitropolitické krize, související s autonomistickými požadavky Chorvatů je v roce 1939 podepsána dohoda Cvetkovic – Maček, která rozděluje území BaH mezi autonomní Chorvatskou bánovinu a Srbsko. (Hladký 1996: 61–74)

Nicméně ani tento ústupek krizi nezažehnal a Jugoslávie se v roce 1941 pod útokem Německa a jeho spojenců rozpadá. Desátého dubna je vyhlášen Nezávislý stát Chorvatsko, který zahrnoval mimo jiné území celé BaH. Tento stát byl vyhlášen jako národní stát Chorvatů, přestože třetinu obyvatelstva tvořili Srbové. Cílem Záhřebské vlády bylo třetinu Srbů zlikvidovat, třetinu vysídlit a třetinu pokatoličtit. V chorvatském státě se ze Srbů stali neplnoprávní občané. Během války musel srbský národ v chorvatském státě čelit existenční hrozbě. Pro Srby byly zřízeny i koncentrační tábory, kde jich zahynulo až dvě stě tisíc. Dalších dvě stě tisíc bylo v létě 1941 vyhnáno do Srbska a dvě stě tisíc bylo násilně rekatolizováno. Srbové se přirozeně tomuto přímo existenčnímu ohrožení svého národa bránili a vytvářeli domobranu, většina povstalců se poté přidala buď k četnickému hnutí, nebo ke komunistickým partyzánům. V BaH tak probíhala krutá občanská válka mezi všemi třemi národy. (Tejchman 1994: 162–167) Ustašovské hnutí vnímalo BaH jako nejcennější území chorvatského státu a místní muslimské obyvatelstvo za „nejčistší“ Chorvaty. Konečným cílem hnutí Ustaša byla totální kroatizace nejen samotných muslimů, ale i BaH jako země. (Stehlík 2009: 151–161)

V roce 1945 vznikla Federativní socialistická republika Jugoslávie, skládající se z šesti republik, jednou z nich byla i BaH. Od ostatních republik se lišila tím, že nebyla republikou jednoho národa, ale tří konstitutivních národů. Po válce byl na muslimy opět činěn nátlak, aby se přihlásili k chorvatské, srbské či jugoslávské národnosti, ti tomuto tlaku ovšem odolávali, načež komunistická strana přehodnotila k muslimské otázce svůj postoj a v roce 1974 byly dodatkem v ústavě prohlášeni Muslimové za národ (Hladký 1995: 252; Šesták 1994: 32).

3. Bezprostřední příčiny konfliktu

V této kapitole bude analyzováno období let 1990–1992, kdy v BaH výrazně zesílil nacionalismus. To se projevilo i zakládáním politických stran na základě etnické příslušnosti. Cílem této kapitoly bude zjistit, jaké důvody vedly k válce.

Koncem 80. let začíná demokratizační proces v celé Jugoslávii. Společenské změny se nevyhnuly ani BaH, i když bosenští komunisté byli jedni z nejkonzervativnějších v Jugoslávii

a uvolňování poměrů se velmi bránili. 21. února 1990 byl přijat zákon o Sdružování občanů, který zároveň povoloval zakládání nových politických stran. (Kasum 2007: 88) První novou stranou v BaH byla strana Zelených. Na jejím vzniku se podílel i Radovan Karadžić, ale když zjistil, že environmentální problematika v BaH veřejnost moc nezajímá, tak tuto stranu opustil a přešel k nacionalistům. (Glenny 2003: 494)

Na konci února se konal ustavující sjezd Chorvatského demokratického společenství v Záhřebu, kde byl zvolen předsedou strany Franjo Tuđman. Ve svém projevu Tuđman mimo jiné řekl „za národní území chorvatského národa je třeba v jistém smyslu považovat i Bosnu a Hercegovinu“ a že „Muslimové tvoří součást chorvatského národního korpusu“ (Hladký 2005: 242). Vládu BaH tyto výroky velmi pobouřili. Chorvatský prezident nejen že do určité míry negoval celistvost BiH, ale popíral i samotnou existenci jeho nejpočetnějšího národa, to samozřejmě vyvolalo u Muslimů v BaH pocit nebezpečí a potřebu upevnit svou národní identitu. V BaH se začalo aktivizovat místní muslimské společenství. Bylo napsáno mnoho novinových článků, proběhlo několik debat na téma obrany národní identity Muslimů v BaH. Jedním z návrhů bylo vrátit se k původnímu označení muslimské populace v Bosně termínem Bosňáci. (Hladký 2005: 242)

Nově vznikající strany v BaH lze rozdělit do dvou proudů – etnicko-nacionalistických a občansky liberálních. Občansky orientované strany se většinou transformovaly z již existujících stran, v opozici vůči těmto stranám byly strany nacionalistické. (Prčina 2005: 32) První nacionalistickou stranou založenou v BaH byla Strana demokratické akce (dále jen SDA) zastupující zájmy muslimské komunity nejen v samotné BaH, ale také například v Sandžaku.¹ V této straně se od počátku formovaly dva ideologické proudy, etnicko-nacionalistický a proud občansko-liberální. Vůdčí osobností v prvně zmíněném proudu byl Alija Izetbegović, který chtěl reprezentovat pouze Muslimy, a navíc chtěl povznést islámskou víru v zemi, protože za vlády komunismu náboženské cítění mnoha muslimů v zemi do značné míry ochablo. Naproti tomu Zulfikarpašić, emigrant, který se do BaH vrátil z emigrace hájil myšlenku, že by strana měla hájit všechny Bosňany. Předsedou strany byl 26. května zvolen Izetbegović. Podle přijatého programu chtěla strana usilovat o zavedení demokratického pluralitního systému, náboženskou svobodu, vrácení majetku církvím, kulturní autonomii muslimů v Sandžaku, ale také požadavek na přeměnu Jugoslávské

¹ Historické území na pomezí Srbska a Černé Hory.

federace v konfederaci. Zvolením Izetbegoviče předsedou strany zvítězil v této straně koncept nacionální, naopak liberální proud výrazně oslabil (Hladký 2005: 243–248).

Po vzoru Srbů v chorvatské Krajině založili bosenští Srbové Srbskou demokratickou stranu (dále jen SDS), jejímž předsedou se stal psychiatr Radovan Karadžić. S Karadžićem se původně počítalo jen na přechodnou dobu, vybrán byl za lídra strany především pro své dobré řečnické schopnosti. (Tesař 1999: 273) Dle programu bylo cílem strany nastolení dobrých vztahů mezi národy a prosazování občanského míru v zemi. Na rozdíl od SDA ovšem SDS požadovala zachování federativního modelu Jugoslávie. (Hladký 2005: 248)

Jako poslední byla založena nacionalistická strana Chorvatů, Chorvatské demokratické společenství Bosny a Hercegoviny (dále jen HDZ). Jeho prvním předsedou byl zvolen Davor Perinović, kterého ovšem zanedlouho vystřídal Stjepan Ključ. Cílem této strany byl přechod z federativního uspořádání Jugoslávie na konfederaci a rovnoprávnost národů BaH. Na srbskou i chorvatskou nacionalistickou stranu měly zásadní vliv politické elity v Srbsku resp. Chorvatsku. Obě strany se záhy staly nástroji srbského resp. chorvatského prezidenta k prosazování svých mocenských zájmů v BaH. (Hladký 2005: 248–249)

Oba prezidenté se svými veřejnými výroky snažily vzedmout vlnu nacionalismu v BaH. Tudman například pro německý list Spiegel prohlásil. „*Objevují-li se pokusy o ustavení Velkého Srbska, resp. Hrozí-li rozpad Jugoslávie, pak se musíme vynasnažit, abychom nově vytvořili přirozené a historické hranice Chorvatska. Nechceme se spokojit s dosavadními nepřirozenými a absurdními hranicemi*“ (Hladký 2005: 247). Slobodan Milošević prohlásil v reakci na snahy Slovinců a Chorvatů o zavedení konfederativního modelu že, v tom případě by se „*hranice Srbska staly otevřenou otázkou*“ (Hladký 2005: 247) Tyto výroky samozřejmě budily výrazné obavy muslimské komunity v BaH, ovšem ani představitelé SDA nezůstávali ve svých nacionalistických výrociích pozadu. Dokonce i liberálně smýšlející Zulfikarpašić na sjezdu v Sarajevu prohlásil: „*Chceme, abychom získali status vedoucího národa v této zemi, a na této cestě nás nikdo nemůže zastavit.*“ (Hladký 2005: 247) Díky těmto výroky se téma státnosti BaH sekuritizovalo.

Tři nacionalistické strany uzavřely volební koalici namířenou proti postkomunistickým a liberálním stranám. Tato koalice tří nacionalistických stran přesvědčivě vyhrála první svobodné volby. SDA obdržela necelých 36 % hlasů, SDS 30 % a HDZ lehce přes 18 %. Porovnáme-li výsledky jednotlivých stran s národnostním složením v zemi, zjistíme, že většina voličů volila stranu na základě své národnosti, což znamená, že společnost

BaH se rozdělila do táborové struktury na základě etnicity. Všechny tři vítězné strany vytvořili vládní koalici, nicméně krátce po sestavení vlády se vzhledem k rozdílným volebním programům objevily první neshody (Kasum 2007:89) Chorvatští a srbští poslanci stále častěji zpochybňovali budoucnost BaH jako nezávislého státu, a pokud ne, chtěli části, kde převažovalo srbské resp. chorvatské obyvatelstvo připojit k Srbsku resp. Chorvatsku. Tyto nároky byly podporovány verbálními výroky politických elit ze Srbska i Chorvatska. SDA striktně tyto snahy odmítala, protože si byla vědoma že nezávislý stát bosenských Muslimů může být uskutečněn, jen pokud zůstane zachována územní integrita BaH. Toto kritizovali Chorvati a Srbové, protože se obávali, že v budoucí nezávislé BaH by se Muslimové vzhledem ke své vysoké porodnosti stali brzy většinou a oni by museli čelit islamizaci BaH. Chorvati a Bosňáci zároveň odmítali setrvání v Jugoslávii, protože v tomto státě by zase dominovali Srbové. Naopak Srbové byli zásadně proti možnosti budoucí nezávislé BaH. Je tedy evidentní, že vzhledem k tak rozdílným vizím o budoucnosti země nemohly tyto strany dlouhodobě spolupracovat. (Prtina 2005: 32) V Bosně se tak hlavním tématem pomalu stává budoucnost země. Velkou podporou nacionalistů ve volbách a zcela neskrývanými územními ambicemi Chorvatska a Srbska vůči BaH, politizované téma tak pomalu začíná procházet sekuritizací. V BaH tak postupně narůstá horizontální a vertikální soupeření.

Erik Melander je názoru, že hlavním referenčním bodem ve vypuknutí konfliktu v BaH je schůzka prezidentů Srbska a Chorvatska v Karadordevu v březnu 1991. Na této schůzce se měli oba prezidenti dohodnout na rozdělení si BiH mezi své státy. Tím by vznikla určitá bariéra proti vzájemnému nepřátelství. Opět jako v roce 1939 kdy byla po dohodě Cvetkovič–Maček BaH rozdělena mezi Chorvatskou bánovinu a Srbsko by byli Muslimové opět obejiti. Rozdělením BaH by Srbové zabránili vyhlášení její nezávislosti, Chorvati by zase získali rozsáhlé etnicky čisté oblasti, bez toho, aniž by se museli konfrontovat se Srbskem. Dohoda dle Melandera tak ponechávala status quo ve vzájemných vztazích a ani jedna ze stran neměla zájem na revizi této dohody. Melander se domnívá, že vypuknutí otevřeného nepřátelství mezi Chorvatskem a Srbskem má na svědomí bezpečnostní dilema. Bosenští Srbové nabývali pocitu, že Chorvati chtějí od smlouvy odstoupit, ovšem dle Melandera tomu tak nebylo a Srbové si chorvatské úmysly vyložili chybně. Melander je toho názoru, že dohoda byla pouze přechodná, aby na krátký čas uklidnila nepřátelství mezi Srby a Chorvaty. Srbští a chorvatští nacionalisté v BaH si totiž přáli válku a to z toho důvodu, že se územní aspirace Srbska a Chorvatska do určité míry překrývaly. (Roe 2005: 33–34)

Na jaře 1991 začaly první ozbrojené střety mezi krajinskými Srby a Chorvaty, přičemž do Bosny začaly proudit davy uprchlíků, především Srbů. Bosenští Srbové ovlivňování antichorvatskou propagandou začali po vzoru chorvatských Srbů zakládat Srbské autonomní oblasti (dále SAO), které ovšem nebyly územně propojené. Navíc Bosenští Srbové byli tajně vyzbrojováni od Jugoslávské lidové armády (dále jen JLA). (Hladký 2005: 256–258) Bosenští Srbové sledující dění v Chorvatsku se obávali, že v případě vyhlášení nezávislé Bosny a Hercegoviny by se stali neplnoprávnou menšinou v novém státě. Vyhlášení SAO bylo politickým obranným krokem, kdy by se v případě vyhlášení nezávislosti BaH tyto oblasti připojily k Srbsku.

Zulfikarpašič obvinil bosenskou vládu, že k jednostranným srbským krokům nepřistupuje dost razantně. Zulfikarpašič žádal posílení jednotek teritoriální obrany, aby zabránily střetům mezi národy v zemi. Izetbegovič si ovšem dobře uvědomoval, že posilováním ozbrojených republikových složek by u Srbů mohlo vyvolat ještě větší pocit nebezpečí a ti by se tak činili takové kroky, které by bezpečnost jejich komunity posílily, čímž by mohli snížit tu Muslimskou. Na území BaH navíc neustále rostl počet jednotek JLA, která byla věrna Bělehradskému vedení. Přítomnost JLA vyvolávala u Srbů pocit bezpečí, naopak u Chorvatů a Muslimů pocit nebezpečí. Na podzim 1991 byli u obce Kravici nalezeni dva zavraždění Muslimští chlapci. Muslimové se chtěli pomstít místním Srbům, ti ve strachu začali opouštět místní vesnice. (Hladký 2005: 258–259)

Krátce po vzniku SAO byly v těchto oblastech vytvářeny vojenské záložní prapory z místních Srbů s cílem posílit jejich bezpečí, ovšem Chorvati a Muslimové si tyto jejich kroky vykládaly jako útočné úmysly. Ve stejné době začínají ozbrojené střety mezi Chorvaty a JLA v Hercegovině. Vedené HDZ se rozhodlo založit vojenské formace tzv. Chorvatskou radu obrany, která byla řízena HDZ a vyzbrojena z Chorvatska. Chorvati se také rozhodli upevnit svou bezpečnost politickými kroky jako Srbové. Po vzoru Srbů založili dvě autonomní společenství: Herzeg-Bosnu, zaujímající velkou část Hercegoviny a nárokuje si i území ve střední Bosně, druhým chorvatským autonomním společenstvím byla HZ Bosanska Posavina ležící na severu země. Muslimové jako odpověď vytvářeli své autonomní okresy. (Tesař 1999: 286–287)

14. října byla v bosenskohercegovském parlamentu diskutována otázka budoucnosti země. Diskuse byla tak napjatá, že poslanci SDS opustili parlament. Po jejich odchodu odhlasovali chorvatští a muslimští poslanci schválení Memoranda o suverenitě BaH. Srbští

politici následně vytvořili svůj vlastní parlament. Shromáždění srbského národa, jak svůj parlament Srbové nazývali, vyhlásil na 9.–11. listopadu referendum pro bosenské Srby, zda chtějí zůstat součástí Jugoslávie. Drtivá většina voličů se vyslovila, že ano. (Kasum 2007: 90–91) Během této kampaně vystupoval Karadžić již velmi nacionalisticky a ostře protimuslimsky. Pár dní po tomto referendu se konal v hercegovském městečku Grude sjezd regionálních organizací HDZ. Na tomto shromáždění byla přijata teze, že je potřeba provádět takovou politiku, jejímž konečným cílem bude sjednocení s Chorvatskem. Bělehradské vedení již dávno mělo rozpracovaný plán na ovládnutí Bosny. Cílem tzv. Operace RAM bylo sjednotit všechny oblasti v Jugoslávii obývané Srby a vytvořit na tomto území novou Jugoslávii. (Glenny 1996: 150–151).

V prosinci požádala bosenská vláda Evropské společenství o uznání nezávislosti země. Jako odpověď slučují bosenští Srbové své SAO a vyhlásují Republiku srbskou v BaH. 29. února – 1. března se konalo v Bosně referendum o nezávislosti, místní Srbové ho zcela bojkotovali. 3. března je oznámeno, že drtivá většina voličů se vyslovila pro nezávislost. (Baar 2001: 212) Během konání referenda byl na svatbě v Sarajevu zastřelen Srb. Údajně na něj někdo vystřelil ve chvíli, kdy mával srbskou vlajkou. Této události využili srbští nacionalisté a stavěli v Sarajevu barikády. To, že muž byl zasažen v momentě kdy mával srbskou vlajkou bylo prezentováno srbskými nacionalisty jako útok na srbskou národní identitu. (Hladký 2005: 267–268). Šestáho dubna se v Sarajevu před budovou parlamentu sešlo na 20–30 tisíc lidí, kteří protestovali proti nečinnosti vlády zabránit etnickému napětí v zemi. Do davu začali z hotelu Holiday Inn střílet odstřelovači ze SDS. Večer oznámila EU, že od 7. 4. uznává nezávislou Bosnu a Hercegovinu. Ve stejný den vyhlásil parlament Republiky Srbské nezávislost na Bosně. Během měsíce naplno propukla občanská válka. (Hladký 1996: 106).

4. Válka

Cílem této kapitoly je analýzou zjistit, který ze tří národů byl v období války nejohroženější na své identitě. Tato kapitola se skládá ze tří podkapitol. První podkapitola analyzuje politické a kulturní kroky jednotlivých národů k obraně své identity. Druhá podkapitola se věnuje fenoménu etnických čistek v této zemi a úkolem třetí podkapitoly je zjistit, který národ utrpěl největší škody na svém kulturním dědictví.

4.1. Ohrožení a obrana identity

První boje propukají již na jaře 1992, již během těchto prvních vojenských srážek je doprovodným a záměrným jevem etnické čištění nežádoucího obyvatelstva. V červnu po mezinárodním tlaku je JLA nucena se z území BaH stáhnout, ovšem svou výzbroj přenechává ve velké míře bosenským Srbům. 3. 7. 1992 vyhlásují Chorvati v BaH autonomní území nesoucí název Chorvatské společenství Herceg-Bosna a zakládají své ozbrojené složky tzv. Chorvatskou radu obrany. Chorvati a Srbové tak těmito kroky dávali vládě v Sarajevu jasně najevo své separatistické úmysly (Hladký 2005: 270– 272) Již v dubnu 1992 byla v Herceg-Bosně přijata jako měna chorvatský dinár. Cílem HDZ bylo vytvoření společného ekonomického prostoru s Chorvatskem, čímž by se uspíšila integrace toho území do Chorvatska. (Tesař 1999: 304–305)

Od léta se již prakticky bojovalo po celém území BaH, stovky tisíc lidí byly během několik měsíců vyhnány ze svých domovů. Všechny strany zřizovaly internační tábory. Bylo ničeno kulturní dědictví BaH a jejich národů. Mezinárodní společenství se snaží najít mezi národy kompromis k míru. V lednu přichází s mírovým plánem dvojice pověřená EU Vance-Owen, který navrhuje rozdělit BaH do deseti samosprávných kantonů, jejichž území by odpovídalo předválečnému složení obyvatelstva. Tento plán nakonec zamítají Srbové, protože by jejich kantony netvořili jednoduše území. Navíc svůj nesouhlas s tímto návrhem projeví Srbové i v referendu, kde se drtivá většina obyvatel vyjádřila proti návrhu. Chorvati a Muslimové s plánem předběžně souhlasili. Nechtěným vedlejším efektem Vance-Owena plánu byl vznik otevřeného nepřátelství mezi Chorvaty a Muslimy. Ti spolu začali bojovat o území, které jim stanovil mírový plán Vance-Owena. Mírový plán nakonec vzhledem k odmítavému stanovisku Srbů není přijat. V létě ovšem přichází Chorvati a Srbové se společným návrhem na rozčlenění země. Jejich návrh počítal se vznikem tří národních konfederativních republik. Tento plán odmítl Izetbegovič. Byl si dobře vědom, že tento návrh by byl jen předstoupněm k rozdělení země mezi Chorvatsko a Srbsko, malá, byť sice muslimská Bosna by v takovýchto podmínkách čelila existenční hrozbě. Tímto plánem se do určité míry inspirovali Owen a Stoltenberg, kteří navrhli vytvoření tří autonomních republik. 28. srpna vyhlásují Chorvati Chorvatskou republiku Herceg-Bosna, která do jisté míry fungovala jako provincie Chorvatska. Hlavním cílem tohoto kroku bylo přiblížit se o kousek blíže rozparcelování BaH. (Hladký 2005: 273–275)

Muslimové navíc museli čelit další hrozbě a to občanské válce mezi sebou. V západní oblasti BaH v tzv. Cazinské krajině. Důvodem byl politický puč Fikreta Abdice, který měl v

této oblasti neotřesitelnou pozici. Abdic na rozdíl od Izetbegoviće se určité federalizaci BaH nebránil a svého stranického předsedu za jeho politické kroky kritizoval. Ve snaze mobilizovat muslimy v této oblasti Abdic hledal prostředky jak se vymezit vůči Sarajevské vládě. Snažil se jednotnou muslimskou společnost rozdělit a plně ovládnout toto území. Ke svému cíli použil kulturní i politický nacionalismus. Snažil se mezi místními Muslimy rozvíjet historickou tradici místních hraničářů a snažil se o vytvoření určitého autonomního národa. Politickým krokem obrany u něj bylo vyhlášení Autonomní oblasti Západní Bosna, která odmítla poslušnost centrální vládě. Muslimové v Bosně tak nejen že čelili snahám Srbů a Chorvatů o parcelaci své země, ale také o narušení jednoty svého národa. (Tesař 2007: 113)

Muslimové v této době čelili asi největšímu existenčnímu ohrožení nejen své identity, ale i celistvosti země, ve které žili. 26.–27. září 1993 svoláno shromáždění, jehož se zúčastnilo zhruba 350 představitelů politické, muslimské a kulturní elity Muslimského národa. Shromáždění o mírovém návrhu na rozčlenění BaH na tři autonomní republiky, tento plán byl nakonec přijat, ovšem pod podmínkou, že budoucí bosenská republika případnou území, na nichž Muslimové před válkou dominovali. Tato podmínka se rovnala odmítnutí plánu. Na tomto shromáždění bylo dále přijato usnesení že se muslimské společenství v zemi nebude již označováno jako Muslimové, ale Bosňáci.² Toto rozhodnutí souvisí s tehdejší situací muslimského společenství v Bosně, kdy byla BaH nejbližší svému rozpadu. Skupina kolem Izetbegoviće by před válkou na tuto změnu názvu národa nepřistoupila, ale válka do značné míry sjednotila laický a náboženský proud Muslimů. Političtí reprezentanti Muslimů se pomalu začínali smiřovat s představou, že poválečná Bosna bude rozdělena a oni budou žít sice v Muslimské, ale zmenšené Bosně. V této budoucí Bosně se měli lidé ztotožňovat nejen jako se zemí, ale i svým národním státem. Ještě dříve bylo přijato rozhodnutí, aby se jazyk, kterým mluví Muslimové označoval jako jazyk bosenský, vzhledem k rozpadu srbochorvatštiny. Proti novému pojmenování protestovali jak Srbové, tak Chorvati a prezentovali tyto snahy Muslimů (Bosňáků) jako pokusy o budoucí dominanci v zemi a snahy tímto svým pojmenováním o snahy o ovládnutí celé země. (Hladký 2005: 277–282)

5. února 1994 zasáhla minometná střela tržiště Markale v Sarajevu. Exploze zabila 68 lidí a více než dvě stovky zranila. Z tohoto útoku byli automaticky obviněni Srbové, ale šetření francouzských britských specialistů prokázali, že střela rozhodně nemohla být vypálena ze srbských pozic. Později byla ve francouzské televizi oznámeno, že podle

² Pro větší přehlednost textu budu nadále používat termínu Muslimové.

amerických důkazů vypálili střelu na tržiště Markale samotní Muslimové. S největší pravděpodobností se mělo jednat o pokus tímto hrůzným činem upozornit svět, k obléhanému Sarajevu. Tento krok jasně ukazuje, v jaké zoufalé situaci se nacházela Muslimská vláda, když záměrně zabila vlastní občany, v naději, že z útoku budou obviněni Srbové a mezinárodní společenství zasáhne. Ve stejné době bylo ukončeno nepřátelství mezi Chorvaty a Muslimy a vytvořili alianci namířenou proti Srbům. V červenci byl tzv kontaktní skupinou navržen mírový plán, nejvíce zdrženlivě se k tomuto plánu stavěli Srbové, protože by museli velkou část dobitého území opustit. (Hladký 2005: 282–285)

Začátkem července dobyli Bosenští Srbové enklávu Srebrenici. Ženy a děti evakovali do oblastí pod kontrolou Muslimské vlády, nicméně muže zadržovali s odůvodněním, že je musí vyslechnout. Během několika dní bylo zabito až osm tisíc muslimských mužů. Tato událost je definována jako akt genocidy. Nicméně během válečných let nebylo cílem Srbů fyzická likvidace Muslimského národa. V tomto případě šlo spíše o akt msty, za násilné činy, kterých se dopouštěli Muslimové ze Srebrenice na okolním srbském obyvatelstvu. Zásadním zlomem ve válce byla ofenzíva chorvatských vojsk proti Republice Srpska Krajina v Chorvatsku. Do BaH začali proudit deseti tisíce srbských uprchlíků. (Hladký 2005: 286–287)

V srpnu zabil granát v Sarajevu 37 lidí, tentokrát za tento útok byli skutečně odpovědní Srbové. Za tento útok byl letectvem NATO veden útok na bosenskou armádu Srbů. Ti byli do značné míry nálety ochromeni, čehož využili Muslimové a Chorvati k ofenzívě. Vzhledem k vítězství Chorvatů a Muslimů a začínající nevyváženosti sil v zemi, byla na nátlak USA a EU přijata mírová dohoda, která byla podepsána v Daytonu. Daytonským mírovým plánem vznikly v BaH dvě samosprávné entity. Republika Srbská a Federace BaH. Chorvatský prezident dlouho věřil, že se nakonec Federace BaH stane konfederativní součástí Chorvatska. Ani jedna ze stran nedosáhla přijetím mírového plánu svých předválečných cílů. Bosna se dle přání Muslimů nestala centralizovaným státem, na druhou stranu Muslimové udrželi existenci své země, jejíž osud byl za války velmi nejistý. Bosňácká (Muslimská) společnost musela během války čelit ohromnému tlaku i na svoji společnou identitu. To dopomohlo k tomu, že se Muslimové, přejmenovali na Bosňáky a etablovali se tak na moderní evropský národ. Srbové či Chorvaté takovému ohrožení nečelili, poněvadž měli oporu ve svých mateřských státech, kdežto Muslimové byli obklopeni ze všech stran nepřáteli, kteří útočili na jejich identitu i zemi. Nejohroženější identitou byla tedy identita Muslimská (Bosňácká). (Hladký 2005: 287–294)

5. Etnické čistky

V následující kapitole se budu věnovat etnickým čistkám v Bosně a Hercegovině. Nejdříve definuji, co vlastně znamená pojem etnická čistka. Následně se zaměřím na formy etnických čistek. Dále budu analyzovat jednak počty obětí, ale také uprchlíků, které si válka vyžádala. Jako poslední budou popsány strategické plány etnického čištění jednotlivých stran a jejich cíle.

5.1. Teoretické vymezení pojmu etnická čistka

Pojem etnická čistka je poměrně nový. Poprvé byl použit v roce 1992 reportérem New York Times Chuckem Sudeticem. Přestože je tento termín často používaný, neexistuje jeho jednotná definice. Například Andrew Bell-Fialkoff definuje etnickou čistku následovně: *„Čistka mezi obyvatelstvem je naplánované, záměrné odstranění nežádoucího obyvatelstva z jistých území, a to obyvatelstva, které se liší jedním či více charakteristickými rysy, jako je etnický původ, náboženství, rasa, třída nebo sexuální preference. Aby mohlo být odstranění kvalifikováno jako čistka, musí být tyto charakteristické rysy jeho důvodem.“* (Bell-Fialkoff 2003: 14) Bell-Fialkoff zároveň kromě etnické čistky definuje další čtyři typy odstraňování nechtěného obyvatelstva seřazené vzestupně:

1. emigrace pod nátlakem
2. výměna obyvatelstva
3. Přesun obyvatelstva
4. etnická čistka
5. genocida

Jacques Semelin reaguje na definici etnické čistky Bell Fialkoffa tvrzením, že etnické čistky nemusí být plánované, ale může se jednat o neplánovaný vedlejší efekt násilného střetu. Největší debata kolem definice pojmu etnické čistky se vede ohledně toho, jestli etnické čištění a genocida nejsou totožné pojmy. (Calic 2007: 76–77) Například Michael Mann *„interpretuje genocidu jako dílčí kategorii v rámci širšího konceptu etnického čištění“* (Calic 2007: 77). Většina odborníků ovšem trvá na tom, že genocida a etnická čistka jsou dva rozdílné pojmy. Vardy a Tooley definují genocidu jako *„plánované, řízené a systematické vyhlazování národnostní nebo etnické skupiny, přičemž trvají na tom, že etnická čistka je více zaměřena na proces odstranění obyvatelstva z daného teritoria“* (Calic 2007:77).

5.2. Formy a rozsah etnických čistek

Etnické čistky za války v BaH prováděly především vojenské jednotky a různé paravojenské skupiny. Brutalita s jakou byly etnické čistky v BaH prováděny souvisí do značné míry také s tím, že paravojenské jednotky nebyly nikomu oficiálně podřízeny, tím pádem se nikomu za své činy nezodpovídaly. Teprve později v průběhu války se tyto paravojenské formace dostaly pod vliv regulérních armád, čímž se míra jejich brutality umenšila. (Žíla 2014: 132) Použití násilí v rámci etnických čistek, zvyšuje u ohroženého obyvatelstva pocit strachu a nejistoty, což v konečném důsledku zvyšuje efektivnost etnického čištění, tzn. čím větší míra násilí je použita k vyhnání nežádoucího obyvatelstva, tím se počet nuceně vysídlených zvyšuje. (Melander 2007:7)

Většina odborníků se přiklání k tomu, že etnická homogenizace teritoria za války v BaH byla shora řízenou strategií. Cílem všech tří nacionalistických stran bylo rozdělit společnost v BaH podle etnicity, což znamená, že etnické čistky v BaH nebyly vedlejším efektem války, ale jeho záměrným cílem. (Melander 2007: 7) K vyhnání nežádoucího obyvatelstva existují různé metody. Např. Pronásledování obyvatelstva, použití fyzického násilí, mučení, ale také násilí na ženách. V rámci válečného konfliktu v BaH se někdy mluví o systematickém násilí na ženách. Cílem této formy násilí je především způsobení traumatu, ale také narušení rodinných vazeb.(Stiglmayer 2007: 376) Podle velmi hrubých odhadů se válečné násilí na ženách mohlo týkat 20–30 tis. žen. (Stiglmayer 2007: 376) Dalšími metodami vyhánění jsou popravy, nucené přemístění osob, ale také konfiskace majetku. Důležitým jevem etnického čištění v BaH bylo i systematické ničení domů a bytů, tím se mělo zabránit budoucímu návratu vyhnaných osob. Byly také systematicky ničeny kulturní památky (viz následující kapitola). Válka také do značné míry narušila sociální vazby mezi lidmi. Značný počet osob nečekal na příchod vojenských skupin a raději preventivně opustili svůj domov a přesunuli se do oblastí, pod kontrolou jejich národa. (Žíla 2014: 133–134)

Dle odhadů mezinárodních pozorovatelů muselo opustit Federaci BaH okolo 95 % Srbů (500 000) a z území Republiky Srbské uprchlo až 95 % Muslimů (460 000) a Chorvatů (130 000). Před válkou nebylo v BaH mnoho větších oblastí, kde by výrazně dominoval jeden národ, na konci války tomu bylo naopak. (Žíla 2014: 134–135) Co se týče celkového počtu obětí na lidských životech. Podle nejnovější studie Tabea a Bijaka činí počet obětí války v zemi 102 622 osob, z čehož 55 261 obětí tvořili civilisté. Rozdělíme li tento počet dle národnosti, 68 % obětí tvořili Muslimové, 19 % Srbové, 8 % Chorvati a 5 % obětí bylo jiné národnosti. (Žíla 2014: 135–134; 174)

5.3. Strategické zájmy a formy etnického čištění

Hlavním strategickým cílem Srbů od počátku války bylo rozšířit stávající oblasti svých SAO o taková území, kde bylo výrazně zastoupeno srbské obyvatelstvo, a takové oblasti, aby byly stávající SAO propojeny v jeden kompaktní celek. Na jaře 1992 měly zabírali čtyři SAO plochu cca 40 % území BaH, na konci roku to již bylo okolo 65 %. První etnické čistky Srbové prováděli v oblasti Posávi (oblast Brčko), Podriní a v Západní Bosně. Posávi bylo pro Srby klíčovým územím, protože spojovalo Bosanskou krajinu s východní Bosnou, bez kontroly tohoto území by oblast Bosanské krajiny byla odříznuta nejen od zbytku Republiky Srbské, ale také samotného Srbska. (Žíla 2014: 138–142) Dle výzkumu Slacka a Doyona dosahovaly etnické čistky páchané Srby na Muslimech největší intenzity v oblastech. Kde si tyto dva národy před válkou nejvíce demograficky konkurovaly a zároveň byly tyto oblasti v sousedství s regiony, kde Srbové představovali většinu. (Slack, Doyon 2001: 157) Tyto oblasti byly zároveň prvními cíli etnických čistek. Nejzávažnějším srbským zločinem spáchaným v době války je srebrenický masakr, kdy Srbové popravili sedm až osm tisíc mužů a chlapců. (Honig 2001; Naimark 2006: 152–153)

Strategické zájmy Chorvatů v BaH byly podobné jako ty srbské. Největší počet, ale i procentuální zastoupení měli Chorvati v oblasti západní Hercegoviny. Chorvatské etnické čistky dosahovaly největší intenzity ve dvou oblastech. V oblasti Posávi, které bylo pro Chorvaty tak jako Srby strategicky významné. Tato oblast hraničící s Chorvatskem byla důležitou zásobovací trasou pro Chorvaty v oblasti Střední Bosny. Druhým územím, kde se děly etnické čistky největšího rozsahu je území střední Bosny. V roce 1993 po představení po mírovém návrhu Vance–Owena, propukly mezi Chorvaty a Muslimy tvrdé boje o oblasti ve střední Bosně, které jim přisuzoval tento mírový plán. V této oblasti bylo chorvatské osídlení enklávovitého typu obklopené územím obývaného Bosňáky. Během pár měsíců začali mít muslimské síly nad Chorvaty vojenskou převahu. Zajímavým případem strategie homogenizace území je z oblasti Vareše. Vareš představoval jednu takovou chorvatskou enklávu, HVO se sem snažila prorazit koridor, ale nedařilo se jí to. HDZ se tedy rozhodlo tuto opštinu obětovat. Po následující týdně činilo HDZ a HVO takové kroky, ale vyprovokovala muslimské síly k odvetnému útoku na tuto opštinu. Na konci října HVO zaútočilo na muslimské obec Stupni Do a zabilo zde více než 30 civilistů. Současně probíhalo etnické čištění od Muslimské populace v oblasti. Chorvatů ve Vareši se zmocnila obava z Muslimské odplaty a nakonec všichni Varešští Chorvati tuto opštinu kolektivně opustili (cca 7000 osob). (Žíla 2014: 142–145)

Strategické zájmy Muslimů byly oproti těm chorvatským a srbským jiné. Muslimové byli nejpočetnějším národem Bosny, zároveň ovšem také nejvíce rozprostřeni. Dominovali především v oblastech střední Bosny, Bihačské oblasti, Podriní a ve větších městech. Pro Muslimy tak představovalo strategické území více než 50 % rozlohy státu. Na rozdíl od Chorvatů a Srbů Muslimové nedisponovali národním státem v sousedství. Vzhledem k těmto okolnostem byli Muslimové nejohroženějším společenstvím a jako jediní chtěli zachovat územní integritu BaH. Je totiž otázkou, zdali by zmenšená nezávislá muslimská Bosna byla mezi nepřátelsky naladěnými sousedními státy životaschopným státním útvarům. Muslimové prováděli etnické čistky spíše nahodile, než plánovitě. Největší intenzity etnických čistek z jejich strany docházelo tak jako u Chorvatů v oblasti střední Bosny roku 1993. (Žíla 2014: 145–147) Asi nejzávažnějším zločinem Muslimských sil bylo napadání a etnické čištění srbských obcí v okolí bezpečné zóny Srebrenice pod vedením Nasera Orice, kdy takto jen v roce 1992 bylo napadeno více než 50 srbských obcí, přitom toto jejich počínání nebylo strategicky odůvodněné. (Žíla 2014: 147)

6. Systematické ničení kulturního dědictví

Válka v BaH se vyznačovala dvěma hlavními charakteristikami: etnickými čistkami a tzv. kulturními čistkami, se kterými souvisí i systematické ničení kulturního dědictví (Torsti 2004: 142 – 144). V této podkapitole se budu věnovat druhému charakteristickému znaku této války, tedy systematickému ničení kulturních památek.

Kulturní čistka by se dala definovat jako proces, kdy se jedno společenství snaží eliminovat kulturní projevy konkurenční skupiny s cílem znemožnit další reprodukci kultury (tedy i identity) tomuto společenství. Kulturní čistka tak ohrožuje samotné základy společné identity (Roe, 2005: 149). Princip kulturní čistky názorně vysvětluje Jan Boeles: „*Musíte pochopit, že kulturní identita populace představuje její přežití v budoucnosti. Když Srbové ve vesnici vyhodí do povětří mešitu zničí hřbitovy a základy hřbitovů a mešit a pak je jejich úroveň pryč...nikdo nemůže nikdy, nikdy říci, to byla muslimská vesnice. To je vražda lidské kulturní identity.*“ (Fisk 2012) P. Chapman vnímá válečný konflikt v Bosně a Hercegovině jako válku o kulturní identitu a tradice. Cíle této války jsou formulovány na základě etnicity a nacionalismu projevující se vynucenými změnami v oblasti sídelní struktury, jazyka, náboženství a krajiny. V kulturní válce nestačí jen ovládnout určité území a etnicky jej vyčistit, je také důležité zničit historickou identitu na tomto území. Nejvýraznějšími symboly národní minulosti jsou většinou ztělesněny v kulturních památkách, proto je nutné tyto národní symboly zničit a tím tak vymazat důkazy o historické identitě na daném území (Chapman 1994: 1–2).

Profesor A. J. Riedlmayer z Harvardské univerzity se pokusil o zmapování destrukce islámského kulturního dědictví v Bosně a Hercegovině. Bohužel během svého výzkumu neměl možnost zmapovat celé území, tak zdokumentoval stav 277 mešit v 19 opštinách. Profesor Riedlmayer došel k závěru, že 92 % z nich bylo výrazně poškozeno nebo zničeno. V jiném dokumentu, týkajícího se taktéž jen muslimských památek profesor Riedlmayer uvádí, že před válkou bylo v Bosně a Hercegovině 1149 mešit a 557 madras, z čehož bylo na konci války zničeno 927 mešit a 259 madras. Další výzkum, vypracovaný na univerzitě v Sarajevu udává, že v období války bylo na území nynější Republiky Srbské 517 památek, z toho 449 bylo zničeno úplně. Mezi zničenými památkami převažují církevní stavby, především ty muslimské. Z 306 mešit byla na konci války nepoškozena pouze jediná, zbylé byly zničeny nebo poškozeny. Ze 108 poškozených katolických kostelů jich bylo 74 zcela zničeno, také bylo zničeno 22 muslimských hřbitovů a mauzoleí, a 12 klášterů. Na území Federace Bosny a

Hercegoviny bylo poškozeno 1678 památek, z toho bylo zcela zničeno 608. Zničeno nebo poškozeno bylo 672 mešit a madras, 271 katolických a 41 pravoslavných kostelů. V Sarajevu bylo poškozeno či zničeno 472 památek (Radulovic 2013: 31–33).

Jak již bylo výše uvedeno, na území dnešní republiky Srbské byly zničeny nebo poškozeny všechny mešity až na jedinou. Nachází se v obci Baljvine. Přesto, že bylo místní muslimské obyvatelstvo vyhnáno, v okamžiku kdy do vesnice přišla paravojenská skupina mešitu zničit, přesvědčili ji místní Srbové, aby tak nečinili s odůvodněním, že mešita tvoří součást koloritu jejich obce. Zbylé mešity na území nynější Republiky Srbské takové štěstí neměly. Například během jediné březnové noci roku 1993 bylo vyhozeno do vzduchu všech šest mešit ve východobosenské Bijeljině. Stavební suť byla na druhý den odvezena a v květnu již byly v prostoru, kde stály dříve mešity, vysazeny stromy a rostla tráva, aby se tak zahladily veškeré stopy po sakrální stavbě muslimů, kteří tu žili po staletí. (Riedlmayer 2001:10)

Ničení kulturního dědictví se ovšem nedopouštěli jen Srbové. V létě 1992 odstřelovala JNA Mostar, při ostřelování byly zasaženy i mešity a katolické kostely ve městě. Po stažení JNA z této oblasti zničila velkou pravoslavnou katedrálu ve městě mohutná exploze, která ji kompletně zničila. S největší pravděpodobností se jednalo o čin chorvatských nacionalistů. Dalším příkladem ničení památek Chorvaty je obec Stolac. Chorvati při vyhánění nechorvatského obyvatelstva z této vesnice v červenci 1993, vyhodili do vzduchu během jediného dne, všechny čtyři místní mešity. (Riedlmayer 2002: 10–12)

V mnoha případech byla suť ze zničené sakrální stavby rozvezena na tajné skládky mimo danou obec či město, aby se tak zabránilo případné poválečné obnově těchto staveb. V některých městech byly dokonce v krátkém časovém horizontu po zničení památek na jejich místě postaveny jiné objekty, například obchody či parkoviště, aby se znemožnila případná poválečná obnova. Ničení kulturních památek neprobíhalo zdaleka jen v oblastech bojů. Například v Banja Luce bylo před válkou 16 mešit, do konce války byly všechny systematicky zničeny. Město se přitom válečné boje nedotkly. (Radulović 2013: 34–38)

Ničení kulturního dědictví se nezaměřovalo jen na sakrální stavby, ale jeho cílem bylo také zničení historických písemností. Je-li zničena památka, jsou určité možnosti jak ji zrekonstruovat, spálí-li se však například vzácný rukopis, je nenávratně ztracen. Jednou z prvních zničených knihoven byla Národní knihovna v Sarajevu. 22 srpna 1992 byla knihovna cíleně bombardována zápalnými granáty. Přitom okolní objekty ostřelovány nebyly. Jakmile byla knihovna v plamenech, bombardování ustalo, nicméně bosenskosrbská armáda začala

střílet kulometem v okolí knihovny, s cílem znemožnit hasičským jednotkám uhasit požár. Podle odhadů požár zničil okolo 1,5 milionů písemných svazků. Podobný útok se stal již o několik měsíců dříve, kdy 17. května byl ostřelován Orientální ústav v Sarajevu, kde je uložena největší sbírka islámských rukopisů v zemi. Tak jako v předchozím případě i nyní byla použita zápalná munice a okolní budovy nebyly zaměřeny. Z těchto dvou případů je patrné, že cílem odstřelování knihoven nebylo zničení budov, ale především toho, co se v nich nacházelo, tedy písemné památky, mapující historii země a jejích obyvatel. (Riedlmayer 2002: 7–8)

Charakteristickým znakem mnoha měst a vesnic v BaH odkazující na osmanskou minulost jsou také mosty. Nejznámější kulturní památkou v BaH je Starý most přes řeku Neretvu v Mostaru. Méně známým faktem je, že most byl poškozen (byť jen lehce) již na počátku války ze strany JNA. Ovšem v roce 1993 byl most cíleně zničen (bylo na něj vypáleno více než 60 granátů) příslušníky HVO. Přitom z vojensko-strategického hlediska nebylo zničení mostu opodstatněné. Jiný příklad, taktéž z Hercegoviny pochází z Trebinje, kde místní Srbové most sice nezničili, ale pro účely národní propagandy ho alespoň přejmenovali (Radulovič 2013: 46–49)

Na základě výše uvedených statistik je zřejmé, že největšímu ohrožení kulturního dědictví byly vystaveni Muslimové. Zatímco Muslimové ničili památky svých nepřátel spíše nahodile, u Srbů a Chorvatů šlo o promyšlené a systematické ničení kulturního dědictví konkurenčního společenství. V mnoha případech jim nestačilo památku jen zničit, ale také se velmi snažili o to, aby po těchto památkách nezůstaly žádné stopy. Z pohledu ničení kulturního dědictví byly nejohroženější stranou Muslimové.

Závěr

V této bakalářské práci jsem se zabýval válečným konfliktem v Bosně a Hercegovině v letech 1992–1995. Jako první jsem si stanovil ve své práci analytický rámec, který vycházel z bezpečnostní teorie Kodaňské školy, dále jsem zde popsal bezpečnostní dilema a strategie obrany, pomocí nichž mohou ohrožené národy bránit svoji identitu. V další kapitole jsem se věnoval historii Bosny a Hercegoviny s důrazem na analýzu vztahů mezi místními národy, kdy se ukázalo, že diferenciací společnosti v této zemi má dlouhou tradici. Následující kapitola se věnovala období let 1990–1992, kdy se v zemi politicky etablovaly nacionalistické strany a vzhledem k jejich rozdílným programům se stupňovala společenská nejistota mezi národy. Jednotlivé národy s obavami sledovaly politické kroky těch druhých a obávaly se o

budoucnost své země, protože představy o dalším směřování Bosny a Hercegoviny byly mezi národy dosti odlišné. Zatímco Muslimové si přáli jednotný a unitární stát, Srbové a Chorvati by nejraději Bosnu a Hercegovinu rozdělili mezi Srbsko a Chorvatsko. Další kapitola se již věnovala samotnému období války a analýzou válečných událostí jsem se snažil zjistit, či národní identita byla nejohroženější. Dle výsledků této analýzy se ukázalo, že nejohroženějším národem byli Muslimové, protože na rozdíl od Srbů a Chorvatů neměli oporu v žádném sousedním státě, který by je podporoval. Dále jsem se v této kapitole zabýval etnickými čistkami a poté systematickým ničením kulturního dědictví, jehož cílem bylo smazat veškeré stopy o minulosti konkurenčního národa, zde se ukázalo, že většina zničených památek v zemi byla svázána s muslimskou kulturou. Nejvíce se na ničení památek podíleli Srbové a Chorvati, kteří tak na územích, která ovládli, chtěli vymazat veškeré stopy o tom, že tu kdy Muslimové žili. Poslední podkapitola se věnovala etnickým čistkám. Zatímco Muslimové prováděli etnické čistky spíše nahodile, u Srbů šlo o promyšlené a záměrné akce. Na konci války byly v zemi etnicky homogenní oblasti, v nichž vždy dominoval jeden národ. Co se týče celkového počtu obětí, tvořili Muslimové největší podíl obětí.

Nyní zodpovím svou výzkumnou otázku, která zní: *Jaký význam měl fakt, že Muslimové na rozdíl od Srbů a Chorvatů neměli národní stát?* Srbové i Chorvati byli během války svými mateřskými státy vydatně podporováni. Zásadní vliv na vznik války v zemi měla politická reprezentace v samotném Srbsku a Chorvatsku. Co se týče otázky bezpečnosti identity, tak Srbové a Chorvati se v případě nebezpečí obrátili na Srbsko, resp. Chorvatsko, které do značné míry nad nimi drželo v BaH ochranu. Muslimové nikoho takového neměli. Přestože byli v BaH nejpočetnějším národem, nebyli národem s absolutní většinou, tak aby si tedy mohli dělat nárok na status státotvorného národa.

Práce vyvrátila stanovenou hypotézu: *Nejohroženější strana konfliktu se uchyluje k největší míře násilí.* Tato hypotéza se nepotvrdila. Jak již bylo řečeno, nejohroženější stranou konfliktu byli Muslimové. A byli to právě Muslimové, kteří tvořili největší procento civilních obětí, ale také jejich kulturní dědictví utrpělo největší škody. Co se týče etnických čistek, ty Muslimové sice páchali, ale v mnohem omezenější míře než Chorvati a Srbové. Existenční ohrožení muslimské identity zapříčinilo to, že Muslimové se začali bránit především obrannou kulturní, což dopomohlo k dotvoření muslimského národa v moderní evropský národ, který již nese jméno Muslimové.

Práce vychází z relevantních zdrojů. V budoucnu by se výzkum mohl zaměřit na dopady válečných událostí na poválečnou společnost v BaH. Jak je patrné z dvacetiletého vývoje, nacionalistické strany jsou v této balkánské zemi stále nejsilnějšími politickými subjekty. Bylo by dobré analýzou zjistit, díky kterým faktorům tomu tak je.

Literatura

- BAAR, Vladimír. 2002. *Národy na prahu 21. století: emancipace nebo nacionalismus?*. Ostrava: Ostravská univerzita; Šenov u Ostravy.
- BELL, Andrew. 2003. Etnické čistky: Bosna, Kypr, Karabach, Kosovo, Palestina, bývalý Sovětský svaz, Rwanda a Burundi, Srílanka, Transylvánie, Ulster. Praha: Práh.
- BUZAN, Barry, Ole Waever, Jaap de Wilde. 2005. *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.
- CALIC, Marie-Janine. „Ethnic Cleansing and War Crimes 1991–1995.“ *Sudosteuroopa*. 2007 (1): 70–106. Dostupné z: <ceeol.com>
- FISK, Robert. 1994. „Waging war in history: In former Yugoslavia, writes Robert Fisk, whole cultures are being obliterated“ *Independent*, 20. 6. 1994 (online). Dostupné z: <<http://www.independent.co.uk/voices/waging-war-on-history-in-former-yugoslavia-writes-robert-fisk-whole-cultures-are-being-obliterated-1423832.html>> (27. 4. 2016)
- GLENNY, Misha. 1996. *The fall of Yugoslavia: the third Balkan war*. London: Penguin Books.
- GLENNY, Misha. 2003. *Balkán 1804-1999: nacionalismus, válka a velmocí*. Praha: BB Art.
- HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina v období před vznikem občanské války. Slovanský přehled*. 1995 (3): 249–268
- HLADKÝ, Ladislav. 1996. *Bosna a Hercegovina: Historie nešťastné země*. Brno: Doplněk.
- HLADKÝ, Ladislav. 1997. „Bosenští Muslimové (Bosňáci) – proces vzniku národa.“ *Historický Obzor*. 1997 (5): 112–118.
- HLADKÝ, Ladislav. 1998. „Jihoslovanské oblasti v rámci osmanské říše.“ Pp. 111–137 in Miroslav Šesták, Miroslav Tejchman, Lubomíra Havlíková, Ladislav Hladký, Jan Pelikán (eds.). *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- HLADKÝ, Ladislav. 2001. „Bosna a Hercegovina – objekt zájmu rakousko-uherské a jihoslovanské politiky (1878–1914).“ *Slovanský přehled*. 2001 (3): 269–296.

- HLADKÝ, Ladislav. 2005. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita: Mezinárodní politologický ústav.
- CHAPMAN, John. 1994. „Destruction of a common heritage: the archaeology of war in Croatia, Bosnia and Hercegovina.“ *Antiquity* 68 (258): 120–126.
- HONIG, Jan Villem. 2001. *Srebrenica: zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá Fronta.
- KASUM, Darim. 2007. „Etnický konflikt v Bosně a Hercegovině.“ Pp. 81–110 in Tomáš Šmíd, Vladimír Vačura (eds.). *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: CDK.
- MCSWEENEY, Bill. 1998. „Durkheim and the Copenhagen school: a response to Buzan and Waever.“ *Review of International Studies*. 24: 137–140. Dostupné z<<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstractfromPage=online&aid=33553&fileId=S0260210598001375>> (27.4. 2015)
- NAIMARK, Norman. 2006. *Plameny nenávisti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- PRTINA, Srdjan. „Východní vs. Západní koncept nacionalismu: Příklad Bosny a Hercegoviny.“ *Politologický časopis*. 2005 (1): 27–36
- RADULOVIĆ, Andrej. *Destruction of Cultural Heritage in Bosnia and Herzegovina During the War 1992-1996 and Its Post-war Recovery*. Olomouc, 2013. diplomová práce (Mgr.). UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Filozofická fakulta
- RIEDLMAYER, András. 2002. „From the ashes: the past and future of bosnia's culture heritage.“ *Islam and Bosnia*. 2002: 98–135
- ROE, Paul. 1999. „The intrastate security dilemma: ethnic conflict as a "tragedy"“ *Journal of peace research*. Dostupné z:<jstor.org>.
- ROE, Paul. 2005. *Ethnic violence and the societal security dilemma*. London; New York: Routledge.
- SLACK, Andrew, Roy DOYON. „Population Dynamics and Susceptibility for Ethnic Conflict: The Case of Bosnia and Herzegovina.“ *Journal of Peace Research* 2001 38 (2): 139–161. Dostupné z: <jstor.org>

STEHLÍK, Petr. 2009. „Bosna a Hercegovina v ideologie chorvatských Ustašovců.“ Pp. 151–162 in Martin Veselý, Kristina Kaiserová (eds.). *Bosna 1878–2008*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

STIGLMAYER, Alexandra. 2007. „Sexual Violence: Systematic Rape.“ Pp. 376–377 in Roy Gutman, David Rieff, Anthony Dworkin (eds.). *Crimes of War*. New York: W.W. Norton and Company.

ŠESTÁK, Miroslav. 1994. „Problém státnosti Bosny a Hercegoviny a její etnicko-nacionální obsah.“ *Slovanský přehled* 94 (1): 19–33

ŠMÍD, Tomáš, Vladimír VAŘURA. 2007. *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

TEJCHMAN, Miroslav. 1994. „Národnostní rozpory na území bývalé Jugoslávie v letech druhé světové války.“ *Historický Obzor* 1994 (7): 162–170

TESAŘ, Filip. 1999. „Ozbrojený konflikt na území Bosny a Hercegoviny po rozpadu SFRJ.“ Pp. 255–327 in Ivan Gabal (ed.). *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: G plus G.

TESAŘ, Filip. 2007. *Etnické konflikty*. Praha: Portál.

TORSTI, Pilvi. „History Culture and Banal Nationalism in post-War Bosnia.“ *Southeast European Politics*. 2004 5 (2–3): 142–157. Dostupné z: <www.seep.ceu.hu/archives/issue52/torsti.pdf>

WAISOVÁ, Šárka. 2004. „Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti: Kodaňská škola na křižovatce strukturálního realismu, anglické školy a sociálního konstruktivismu.“ *Mezinárodní vztahy* 39 (3): 66–86. Dostupné z <<https://mv.iir.cz/article/view/124/140>> (27. 4. 2015)

ŽÍLA, Ondřej. 2014. *Jedna si jedina moja domovina? : etno-demografické proměny Bosny a Hercegoviny v letech 1945-2013*. Praha: Filozofická fakulta univerzity Karlovy.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá občanskou válkou v Bosně a Hercegovině v letech 1992 – 1995, která je doposud největším konfliktem v Evropě od konce druhé světové války. Cílem této práce je analyzovat vliv válečných událostí na identitu obyvatel Bosny a Hercegoviny. Analytickým rámcem této práce je koncept společenské bezpečnosti Kodaňské školy, které se věnuji v první části práce. Dále je v práci stručně popsán vývoj vztahů mezi národy Bosny a Hercegoviny. Následující kapitola pojednává o sílícím nacionalismu ve společnosti před válkou. V poslední kapitole budou analyzovány válečné události v Bosně a jejich vliv na společnost. V práci bude ověřována hypotéza: *Nejohroženější strana konfliktu se uchyluje k největší míře násilí*. V závěru byla také zodpovězena výzkumná otázka.

Klíčová slova: válka, Bosna a Hercegovina, Kodaňská škola, společenská bezpečnost, identita

The bachelor thesis is concerned with Bosnian-Herzegovian war 1992 – 1995, which can be considered as the biggest conflict in Europe since world war II. The aim of this thesis is analyses of the war events influence on the Bosnian and Herzegovian citizen's identities. The first part of this thesis is a theoretical framework – Copenhagen school concept of societal security. The next part describes development of relations among nations in Bosnia and Herzegovina. Following part deal with rising nationalism in society before war. In the last part war events in Bosnia and Herzegovina and their impact on society will be analyze. In this bachelor thesis I will verify this hypothesis: *the most threatened participant in conflict resorts to the large-scale violence*. In the conclusion a research question is answered.

Key words: war, Bosnia and Herzegovina, Copenhagen school, societal security, identity